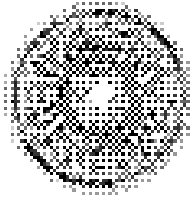

TRUNG TÂM KHOA HỌC XÃ HỘI VÀ NHÂN VĂN QUỐC GIA

BAO CAO PHÁT TRIỂN
CON NGƯỜI VIỆT NAM **2001**

**ĐỔI MỚI
VÀ SỰ NGHIỆP
PHÁT TRIỂN CON NGƯỜI**

(SÁCH THAM KHẢO)

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA
Hà Nội - 2001

Cuốn sách này được xuất bản trong chương trình xây dựng Báo cáo quốc gia về phát triển con người do **Trung tâm Khoa học Xã hội và Nhân văn Quốc gia** chủ trì và giúp đỡ của Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc (UNDP) tại Việt Nam. Các ý kiến đóng góp phân tích, kiến nghị trong Báo cáo này là của cá nhân các tác giả và không nhất thiết phản ánh quan điểm chính thức của Chính phủ Việt Nam, Chương trình Phát triển Liên hợp quốc tại Việt Nam hay Trung tâm Khoa học Xã hội và Nhân văn Quốc gia.

Mã số: _____
CTQG (2001)

Lời tựa

Khi tuyên bố khai sinh nước Việt Nam Dân chủ Cộng hoà trong ngày 2 tháng 9 năm 1945, giữa vòng vây của giặc đói, giặc dốt và giặc ngoại xâm, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã long trọng tuyên bố rằng quyền sống, quyền được mưu cầu hạnh phúc là những quyền cơ bản, tối thượng và bất khả xâm phạm của mọi người và mọi dân tộc. Người khẳng định với toàn thế giới rằng đó cũng là mục đích tối cao của mọi hành động của tất cả nhân dân Việt Nam và của nhà nước Việt Nam Dân chủ Cộng hoà non trẻ.

Lời tuyên bố của Chủ tịch Hồ Chí Minh là sự đúc kết tinh hoa truyền thống nhân đạo xuyên suốt lịch sử mấy nghìn năm đấu tranh dựng nước và giữ nước của dân tộc Việt Nam. Đó cũng là sự kết hợp một giá trị trường tồn của loài người với truyền thống văn hoá Việt Nam: phát triển phải vì con người, do con người và của con người.

Công cuộc đổi mới gần hai mươi năm qua của Việt Nam là sự tiếp tục nhất quán triết lý phát triển mang tính dân tộc truyền thống và nhân loại đó. Bằng việc thay đổi cơ chế kinh tế, thực hiện chính sách mở cửa và chủ động hội nhập kinh tế quốc tế, đổi mới đã mở ra một không gian phát triển mới đầy triển vọng cho tất cả nhân dân Việt Nam. Trong không gian đó, các cơ hội phát triển được tạo ra ngày càng phong phú; các điều kiện thực hiện cơ hội ngày càng được nâng cao; bản sắc dân tộc và những lựa chọn riêng của Việt Nam kết hợp và hoà hợp với các giá trị văn hoá và tinh hoa trí tuệ của loài người.

Chính nhờ đó, trong các thành tựu to lớn mà đổi mới mang lại, chung quy lại và nổi bật nhất vẫn là các thành tựu phát triển con người.

Sau một thời gian đổi mới chưa dài, Việt Nam đã nhanh chóng thoát khỏi tình trạng khủng hoảng và bước vào quỹ đạo tăng trưởng kinh tế nhanh và bền vững, số người còn phải sống trong cảnh đói nghèo giảm xuống nhanh chóng; đời sống văn hoá và tinh thần của người dân được cải thiện rõ rệt; mọi người được tiếp cận dễ dàng hơn với các cơ hội phát triển và được tham gia đầy đủ và có chất lượng hơn vào quá trình hoạch định và thực hiện các chính sách. Nhà nước cùng với các tổ chức xã hội chia sẻ với dân trách nhiệm và nghĩa vụ phát triển quốc gia với sự tin cậy ngày càng được củng cố ở cả hai phía. Việc mở rộng các mối giao lưu quốc tế đã làm cho thế giới hiểu Việt Nam hơn và nhờ đó, hai bên có thể chia sẻ với nhau tốt hơn các thành tựu phát triển. Kết quả nói trên của sự lựa chọn con đường phát triển của Việt Nam trong thời đại ngày nay phản ánh thực chất định hướng xã hội chủ nghĩa của quá trình đổi mới. Chúng ta tự tin nói rằng đổi mới là một sự lựa chọn đúng đắn của Việt Nam.

Đổi mới đã tạo ra thế và lực mới cho sự phát triển đất nước, giúp giải quyết tốt hơn, trọn vẹn hơn các nhiệm vụ phát triển con người. Tuy nhiên, cần nhận rõ rằng đất nước Việt Nam đang bước vào một giai đoạn phát triển mới. Trước một thế giới đang trong xu hướng toàn cầu hoá kinh tế và chuyển sang kinh tế tri thức, những cơ hội và thách thức đối với

Việt Nam càng bộc lộ rõ hơn. Trong bối cảnh đó, phát huy sức mạnh toàn dân tộc, tiếp tục đổi mới, chủ động hội nhập kinh tế quốc tế, đẩy mạnh công nghiệp hoá, hiện đại hoá đất nước là cực kỳ quan trọng để củng cố và nâng cao chất lượng của sự phát triển con người ở Việt Nam.

“Báo cáo Phát triển Con người Việt Nam năm 2001” là báo cáo đầu tiên của Việt Nam do chính người Việt Nam viết đã đề cập một cách có hệ thống, tương đối toàn diện và sâu sắc các vấn đề cơ bản nhất về phát triển con người hiện nay ở

Việt Nam. Tôi hy vọng và tin tưởng rằng đây là một sự khởi đầu tốt đẹp, cũng là một sự thúc đẩy đối với tất cả chúng ta về nhiệm vụ phát triển con người Việt Nam, như đã được ghi trong văn kiện Đại hội Đảng lần thứ IX.

Xin trân trọng giới thiệu *“Báo cáo Phát triển Con người Việt Nam 2001”* với tất cả các độc giả trong và ngoài nước, tất cả những ai đang cùng chung nỗ lực phấn đấu vì sự nghiệp PHÁT TRIỂN CON NGƯỜI.

PHAN VĂN KHẢI
Thủ tướng Chính phủ
nước Cộng hoà Xã hội chủ nghĩa Việt Nam

Lời Nhà xuất bản

Trong suốt quá trình xây dựng và bảo vệ đất nước, Đảng và Nhà nước Việt Nam luôn luôn khẳng định: Con người là trung tâm của phát triển, con người là mục tiêu và cũng là động lực của sự phát triển. Tư tưởng này, một lần nữa được nhấn mạnh và cụ thể hoá tại Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ IX của Đảng "Nâng lên đáng kể chỉ số phát triển con người (HDI) của nước ta". "Chất lượng đời sống vật chất, văn hoá, tinh thần được nâng lên rõ rệt trong môi trường xã hội an toàn, lành mạnh; môi trường tự nhiên được bảo vệ và cải thiện".

Để cung cấp cho bạn đọc những thông tin và tài liệu tham khảo bổ ích về *đổi mới và sự nghiệp phát triển con người Việt Nam* trong hơn năm thập kỷ qua, Nhà xuất bản Chính trị quốc gia với sự cộng tác của Trung tâm Khoa học xã hội và Nhân văn Quốc gia xuất bản cuốn sách ***Báo cáo phát triển con người Việt Nam 2001 - Đổi mới và sự nghiệp phát triển con người***.

Nội dung chủ yếu của cuốn sách nêu lên những thành tựu phát triển con người

đã đạt được trong quá trình đổi mới ở nước ta trong thời gian qua. Bên cạnh những thành tựu, cuốn sách cũng chỉ ra những thách thức gay gắt mà Việt Nam sẽ phải đối mặt và những nhiệm vụ phải tiếp tục giải quyết trong quá trình tiếp tục đổi mới vì mục tiêu phát triển con người. Lần đầu tiên, cuốn sách đưa ra các chỉ số phát triển con người cơ bản của Việt Nam như chỉ số HDI, HPI, và GDI của 61 tỉnh, thành trong cả nước.

Nội dung của cuốn sách đề cập đến một chủ đề rộng, yêu cầu sự phối hợp liên ngành cao, và được thực hiện trong điều kiện năng lực và kinh nghiệm còn hạn chế, các nguồn dữ liệu chưa thật đầy đủ nên khó tránh khỏi những khiếm khuyết. Chúng tôi mong nhận được những ý kiến đóng góp của bạn đọc để lần xuất bản sau được tốt hơn.

Với những thông tin và phương pháp tiếp cận mới, hy vọng cuốn sách sẽ là một tài liệu tham khảo bổ ích về những vấn đề phát triển hiện nay của đất nước ta.

Xin trân trọng giới thiệu cuốn sách với bạn đọc.

Hà Nội, tháng 11 năm 2001

NHÀ XUẤT BẢN CHÍNH TRỊ QUỐC GIA

Lời nói đầu

Lịch sử nhân loại là lịch sử phát triển của con người. Trong quá trình đó, ước mơ có một cuộc sống tự do, dồi dào về vật chất, phong phú về tinh thần, không ngừng được nâng cao về tri thức của mỗi người luôn được ấp ủ và theo đuổi qua mọi thế hệ, mọi thời đại. Tuy nhiên, trong những giai đoạn lịch sử khác nhau, khi theo đuổi mục đích đó, trọng tâm và mục tiêu phát triển lại không hoàn toàn như nhau.

Năm mươi năm trở lại đây, phát triển đã trở thành một cơ hội thực sự cho nhiều quốc gia, nhiều cộng đồng trên thế giới. Xuất phát từ tình trạng nghèo nàn, lạc hậu, bị phụ thuộc nặng nề về kinh tế, nhiều quốc gia đã coi việc mở rộng năng lực sản xuất của cải, thúc đẩy tăng trưởng kinh tế là mục tiêu hàng đầu trong chiến lược phát triển của mình. Phù hợp với sự lựa chọn đó, tăng trưởng kinh tế được xem là chìa khoá của mọi sự phát triển. Tuy cách nhìn nhận này không phải là hoàn toàn bất hợp lý, song sự thiên lệch quá mức tới mục tiêu tăng trưởng đã chi phối đáng kể tư duy phát triển của đông đảo các quốc gia trong cả một thời gian dài. Với cách nhìn đó, con người, với tư cách là mục tiêu đích thực của sự phát triển, đôi khi đã bị xem nhẹ. Nhiều nơi, nhiều lúc con người thuần tuý được coi là một yếu tố sản xuất, cho dù là yếu tố quan trọng nhất trong việc thúc đẩy tăng trưởng kinh tế và phát triển. Tương ứng với sự thiên lệch đó, những khía cạnh xã hội của sự phát triển, nếu có được chú ý, thì cũng thường chỉ được nhấn mạnh ở

khía cạnh phân phối lại các kết quả sản xuất thông qua Nhà nước. Bất bình đẳng về cơ hội, sự nghèo khó của một bộ phận không nhỏ dân cư nhiều khi được coi như cái giá tất yếu phải trả cho tăng trưởng và phát triển kinh tế.

Cách nhìn thiên lệch về phát triển, về con người trong phát triển như vậy đã từng là một yếu tố cản trở mạnh mẽ quá trình phát triển bền vững. Vì vậy, một cách tiếp cận mới về phát triển, có tính hệ thống, mang đậm chất nhân văn đã định hình ngày càng rõ nét trong tư duy phát triển của nhiều quốc gia: *Phát triển là sự mở rộng phạm vi lựa chọn của con người để đạt đến một cuộc sống trường thọ khoẻ mạnh, có ý nghĩa và xứng đáng với con người đã nhận được sự ủng hộ ngày càng rộng khắp*. Quan điểm này bao hàm hai khía cạnh chính là *mở rộng các cơ hội lựa chọn và nâng cao năng lực lựa chọn và thực hiện sự lựa chọn của con người để họ thực sự được hưởng thụ một cuộc sống hạnh phúc, bền vững*. Quan niệm mới về phát triển đã được thể hiện ngày càng toàn diện và hoàn chỉnh hơn trong các Báo cáo Phát triển con người hàng năm của Chương trình Phát triển Liên hợp quốc (UNDP). Nó đã có ảnh hưởng sâu rộng trên phạm vi toàn thế giới. Từ lần xuất bản đầu tiên năm 1990, Báo cáo Phát triển Con người của UNDP, với các chủ đề khác nhau, đã trở thành một tài liệu được thảo luận sôi nổi ở nhiều diễn đàn. Các Báo cáo đều đưa ra những phân tích sâu sắc, toàn diện về những thách thức và cơ hội mới đối với quá trình phát

triển con người, từ đó đề xuất các kiến nghị chính sách trên phạm vi toàn cầu cũng như trong khuôn khổ từng quốc gia hướng tới sự phát triển bền vững, công bằng, đậm tính nhân văn.

Nhiều quốc gia trên thế giới, với sự hợp tác hỗ trợ của Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc, đã lần lượt cho xuất bản các Báo cáo Quốc gia về Phát triển Con người. Với các chủ đề, nội dung phong phú, đề cập những vấn đề phát triển bức xúc nhất của mỗi quốc gia, các Báo cáo Phát triển con người đã có đóng góp đáng kể vào việc thảo luận và xây dựng các chính sách phát triển, nâng cao nhận thức và cơ hội tham gia của các tầng lớp dân cư và cá nhân vào quá trình phát triển chung. Hệ thống chỉ tiêu phát triển con người được Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc xây dựng và không ngừng hoàn thiện cũng đóng góp đáng kể vào việc nhận thức rõ ràng, cụ thể hơn các ưu tiên phát triển, giám sát theo dõi quá trình phát triển ở cả tầm quốc gia và so sánh quốc tế.

Quá trình xây dựng Báo cáo Phát triển con người ở Việt Nam được triển khai chậm hơn so với nhiều nước. Cách đây hai năm, Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc đã chính thức thảo luận với Chính phủ Việt Nam về việc triển khai xây dựng Báo cáo Phát triển Con người đầu tiên ở Việt Nam. Trung tâm Khoa học Xã hội và Nhân văn Quốc gia Việt Nam vinh dự được giao nhiệm vụ làm đầu mối phối hợp triển khai xây dựng Báo cáo này. Trong quá trình xây dựng Báo cáo, các bộ ngành có liên quan, Chương trình Phát triển của Liên hợp quốc tại Hà Nội và nhiều cơ quan nghiên cứu khác đã tích cực phối hợp hoạt động, ủng hộ và giúp đỡ nhiệt tình.

Chủ đề của Báo cáo này là "**Đổi mới và Sự nghiệp phát triển con người ở Việt Nam**". Báo cáo đã cố gắng nêu bật những quan niệm về phát triển con người của Việt Nam và những thành tựu phát triển con người mà Việt Nam đã đạt được

trong nhiều thập kỷ qua, đặc biệt trong quá trình đổi mới. Báo cáo nhấn mạnh rằng đổi mới chính là quá trình mở rộng cơ hội lựa chọn và nâng cao năng lực của mỗi người dân trong các hoạt động kinh tế, chính trị, xã hội, văn hoá đa dạng nhằm đạt được một cuộc sống ấm no, đầy đủ hơn, mạnh khoẻ, tự do và giàu trí thức hơn. Đổi mới cũng góp phần nâng cao vị thế của người dân trong quá trình xây dựng, hoạch định các chính sách phát triển vì con người. Và đến lượt mình, chính các kết quả đó lại trở thành nguyên nhân mang lại những thành công đầy ấn tượng của quá trình đổi mới trong mọi lĩnh vực của đời sống xã hội.

Báo cáo cũng đề cập đến những thách thức gay gắt mà Việt Nam phải đối mặt trong quá trình tiếp tục đổi mới; đẩy mạnh công nghiệp hoá, hiện đại hoá; chủ động hội nhập kinh tế quốc tế dưới tác động của toàn cầu hoá kinh tế nhằm mục tiêu "dân giàu, nước mạnh, xã hội công bằng, dân chủ, văn minh". Đối mặt với các thách thức đó, những nhiệm vụ phải tiếp tục giải quyết trong công cuộc xoá đói giảm nghèo, tạo ra và bảo đảm công ăn việc làm cho hàng triệu người lao động, nâng cao chất lượng tăng trưởng, phát huy các lợi thế phát triển sẵn có, xây dựng và tăng cường các năng lực cạnh tranh mới, chủ động hội nhập kinh tế quốc tế thành công, nhanh chóng cải thiện đời sống vật chất và tinh thần của mọi người dân và bảo vệ môi trường là rất nặng nề.

Lần đầu tiên, Báo cáo cũng áp dụng các phương pháp tính toán các chỉ số phát triển con người cơ bản như chỉ số HDI, chỉ số HPI (chỉ số nghèo khổ tổng hợp), chỉ số GDI (chỉ số phát triển giới) cho toàn bộ 61 tỉnh thành trong cả nước. Đây là một nỗ lực không nhỏ, đặc biệt trong tình hình các nguồn dữ liệu không đầy đủ và thiếu nhất quán.

Vì đây là bản Báo cáo đầu tiên, lại đề cập một phạm vi vấn đề rộng, mang tính

liên ngành cao, được thực hiện trong điều kiện năng lực và kinh nghiệm xây dựng Báo cáo còn chưa đầy đủ nên Báo cáo sẽ khó tránh khỏi những khiếm khuyết. Rất nhiều vấn đề về phát triển chưa đề

cập hoặc đề cập chưa đầy đủ, chưa gắn kết với nhau đủ chặt chẽ. Hy vọng những vấn đề trên sẽ được xử lý một cách tốt hơn trong những Báo cáo sau.

Hà Nội, tháng 11 năm 2001

ĐỖ HOÀI NAM,
Phó giám đốc Trung tâm
Khoa học Xã hội và Nhân văn Quốc gia,
Trưởng ban Chỉ đạo Báo cáo Phát triển con người
Việt Nam

